

MUZEYLAR IJTIMOY VAZIFALARINING MADANIY TARAQQIYOTDAGI O'RNI VA AHAMIYATI

Irgasheva Sojida G'olib qizi

Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti

Annotatsiya: Maqolada muzeylarning madaniy taraqqiyotdagi vazifaviy ahamiyati haqida so'z boradi hamda muzey jamiyatda bir qator vazifalarni bajaradigan ijtimoiy tuzilma sifatida talqin etiladi. Shuningdek, maqolada yana jamiyatda kommunikativ inqirozni yengib o'tishda muzeylarning o'rni haqida ham so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: muzey, vazifa, ijtimoiy tuzilma, ta'lim, tadqiqot, aloqa, madaniy taraqqiyot, rivojlanish, qadriyat.

Muzey sohasi nazariyotchi va amaliyotchi mutaxassislari jamiyat hayotida muzeylarning tutgan o'rni va kelajak istiqboli haqida o'ylashadi. Mamlakatimizda va xorijda muzeyning ijtimoiy vazifalari va uning ijtimoiy maqsadini aniqlash muammosiga bag'ishlangan juda ko'p tadqiqot ishlari amalga oshirilgan. Mustaqillik yillariga kelib muzeylarni jamiyatda ma'lum funksiyalarni bajaradigan ijtimoiy institut sifatida talqin qiluvchi ilmiy yo'nalish shakllana boshladi. Bunday tadqiqotlarda muzeylarning beshta asosiy, ya'ni: 1) insonlarning bo'sh vaqtini tashkil etish; 2) ashyolarni muhofaza qilish va saqlash; 3) tarixiy jarayonni hujjatlashtirish; 4) ta'lim va tarbiya; 5) muloqot kabi funksiyalari belgilab berilgan.

Muzeylar faoliyatining vazifaviy tahlili uning ijtimoiy maqsadini, fan, madaniyat va ta'lim muassasalari tizimidagi o'rnini aniq belgilash va shu orqali muzeylarning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash imkonini bermoqda. Natijada muzeyning jamiyat hayotidagi rolini kuchaytirishga qaratilgan asosli dasturlar yaratilmoqda, muzey ishini yanada rivojlantirish yo'llari belgilanmoqda.

Ko'rinadiki, muzeyning madaniy taraqqiyotdagi o'rni va rolini tushunish, shuningdek, uni yanada rivojlantirish yo'llarini belgilash uchun vazifaviy tahlilning muhimligi ayon bo'ladi. Demak, muzeylarning ijtimoiy vazifalari dinamikasini tarixiy nuqtai nazardan ko'rib chiqish lozim.

Tadqiqotlarda muzeylar faoliyatiga vazifaviy yondashuv bir necha jihatlar bo'yicha, ya'ni: 1) muzey funksiyalari soni; 2) har bir funktsiyaning xususiyatlari va uning rivojlanish istiqbollari; 3) muzey uchun individual funksiyalarning organik tabiati kabilar misolida muhokama qilinadi. Tabiiyki, bunday muhokamalar o'zining dolzarbligi bilan jamoatchilikda ham katta qiziqish uyg'otmoqda. Quyida muzeylarning insonlarning bo'sh vaqtlarini tashkil etish, hujjatlashtirish, ta'lim va tarbiya, ashyolarni muhofaza qilish va saqlash kabi vazifalariga to'xtalib o'tamiz.

Insonlarning bo'sh vaqtlarini tashkil etish vazifasi. Hozirgi paytda muzeylarning insonlar bo'sh vaqtni tashkil etish funksiyasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ta'bir joiz bo'lsa, buni jamiyatdan ijtimoiy buyurtma sifatida qabul qilish mumkin. Shunday qilib, muzey qurollari arsenaliga ilgari muzeyga xos bo'lmagan, ammo uning auditoriyasini

sezilarli darajada kengaytirishga qodir bo'lgan yangi faoliyat shakllarini kiritish uchun nazariy asos yaratildi.

Ashyolarni muhofaza qilish va saqlash vazifasi. Muzeylarning vazifaviy faoliyatini o'rganish, xususan, ularning xavfsizlik va tadqiqot funksiyalarining o'ziga xosligini ko'rib chiqish yaxshi samara beradi. Madaniy merosni asrab-avaylashda muzeylarning muhim o'rin tutishini ta'kidlar ekanmiz, muzeylarning himoya vazifasini butun xalq ishi deb tushunish kerak bo'ladi. Shunga ko'ra, muzeyning asosiy ijtimoiy funksiyasini madaniy yodgorliklarga qiziqish va insonning madaniy ehtiyojlarini qondirishda ko'rish mumkin. Muzeyning vazifalarini quruq tajriba asosida aniqlab bo'lmaydi. Buning uchun, avvalo, muzeyning jamiyat, turli ijtimoiy guruhlar va shaxslar bilan o'zaro aloqasi shakllarini o'rganish kerak bo'ladi.

Ta'lim va tarbiya vazifasi. So'nggi yillarda xorijiy va mahalliy muzeyshunoslik muzeyning ikkita asosiy ijtimoiy vazifasini – hujjatlashtirish va ta'limni belgilab berganligini ko'rish mumkin. Hujjatlar vazifasi tabiat va jamiyat rivojlanish jarayonlarini aks ettirish orqali aniq hujjatlar, ya'ni muzey ashyolarini to'plash va saqlash orqali amalga oshiriladi. Bu vazifa muzey manbalarini majburiy saqlash, ya'ni himoya vazifasi bilan hamda ularni o'rganish esa tadqiqot vazifasi bilan bog'liqdir. Muzeylarning ta'lim vazifasi jamiyatning kognitiv, madaniy va boshqa ehtiyojlarini qondirish uchun muzey obyektlarining axborot va ekspressiv xususiyatlaridan foydalanish orqali amalga oshiriladi.

Muloqot vazifasi. Muzeylarning muloqot (kommunikativ) vazifasi deganda boshqa davr va madaniyatlarga oid madaniy meros, shuningdek, boshqa jamiyat odamlari bilan muloqot qilishda ularning ma'naviy ehtiyojlarini qondirish vazifasi tushuniladi. Bugungi kunda muzey insoniyat turmushida yuzaga kelayotgan muloqot inqirozini bartaraf etishda muhim rol o'ynashi, avlodlar, madaniyatlar, e'tiqodlar o'rtasidagi o'zaro tushunishni tiklashga yordam berishi va insoniyat tarixida o'z o'rnini topishiga yordam beradigan nuqtai nazar mavjud. Muloqot funksiyasining hosilasi muzeyning ma'lum bir insoniyat tarixi va madaniyatini boshqa jamoalarga taqdim etuvchi vakillik funksiyasi deb hisoblash mumkin. Ijtimoiy inson xotirasi xazinasi bo'lgan muzey jamiyat hayotining barcha davrlarida ma'naviy kuchlarni to'ldiruvchi, jamoa xotirasini saqlaydigan, millat tafakkurini boyitgan va rivojlantiruvchi manba bo'lib xizmat qilgan.

Turli davrlarda muzeyning roli bir necha bor oshdi va murakkablashdi, nafaqat ma'naviy hayot sohasini qamrab oldi, balki jamiyat iqtisodiyoti va ijtimoiy hayotiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Shakllar, qadriyatlar va ustuvorliklarning o'zgarishi, zamonaviy insonning mentalitetini o'zgartirish jarayonining boshlanishi muzeylarni o'ziga xos mavqega keltirdi: bir tomondan, ko'plab muzeylarning mavjudligi, shuningdek, muzeylar, ehtimol, ma'naviy poklik va qayta tug'ilish umidining yagona vositasi bo'lib qoldi. Bugungi kunning paradoksi shundaki, muzey mahsulotlariga talab ortib bormoqda va bu talab ham, jamoatchilikning umidlari ham xodimlar uchun yangicha xususiyatga ega. Bunday sharoitda jamiyatning ma'lum bir muzeyga bo'lgan ehtiyoji bevosita sodir bo'layotgan o'zgarishlarni jamoaviy tushunish darajasiga va uning ijtimoiy funksiyalarni amalga oshirish sifatiga bog'liqdir. Muzeyning ijtimoiy funksiyalari doirasini aniqlash muammolari intuitiv-amaliydan ilmiy-amaliy darajaga o'tdi. Ular zamonaviy ijtimoiy fan nuqtai nazaridan ham, zamonaviy muzeyshunoslik nuqtai nazaridan ham ilmiy tushunishni

talab qilmoqda. Shuning uchun ham zamonaviy tarixiy muzeyning qanday ijtimoiy vazifalari borligini aniqlash foydalidir. Agar muzeyning ijtimoiy funksiyalarini aniqlashda xalqaro tajribaga murojaat qiladigan bo'lsak, quyidagilar ayon bo'ladi: Amerika muzeylar assotsiatsiyasi muzeyning asosiy vazifalari ta'lim va estetik qoniqishdir, deb hisoblaydi. Shveysariya assotsiatsiyasi esa bu ikki vazifaga uchinchi ilm-fan rivojiga yordam berish funksiyani qo'shadi.

So'nggi yillarda mahalliy muzey amaliyotida ijtimoiy funktsiyalarni belgilashda qanday yangilik paydo bo'ldi? Shunday qilib, men allaqachon yuzaga kelgan omillar va tendentsiyalarni sanab o'taman, ular bizning fikrimizcha, jamoat maqsadlarida, umuman muzey va xususan, tarixiy muzey faoliyatida sezilarli o'zgarishlarni oldindan belgilab beradi.

Bugungi kunda O'zbekistonning markaziy muzeylarida muzey o'qituvchilari, madaniyat mutaxassislari, marketologlar mavjud. Yaqin kelajakda muzey direktorlaridan iborat jamoalarda muzey psixologlari, muzey sotsiologlari ham qo'shilishiga tayyorgarlik ko'rilishi kerak. Muzey amaliyotida sotsiologiya, psixologiya, madaniyatshunoslik, menejment va marketing bo'yicha bilimlarni qo'llashning afzalliklari haqida esa gapirmasa ham bo'ladi. Busiz bugungi kunda muzeyga qancha tashrif buyuruvchi, qanday maqsadda kelishini oldindan aytish qiyin.

Muzey faoliyati mazmuniga bevosita ta'sir etuvchi omillarning navbatdagi guruhiga muzeysunoslikning o'zida ro'y berayotgan jiddiy o'zgarishlar kiradi. Jahon amaliyoti muzeylar rivojlanishi ularni har tomonlama madaniy, tarixiy va dam olish maskanlariga aylantirish yo'lidan borayotganligini ko'rsatmoqda. Bunday kontseptsiya keng ma'noda muzey maydonini tashkil etishga bo'lgan yondashuvni sezilarli darajada o'zgartiradi. Bunda ekspozitsiyalar, ko'rgazmalar, dam olish maskanlari, dam olish markazlari va zamonaviy muzey infratuzilmasi nazarda tutiladi. Bu ham tashrif buyuruvchilar bilan ishlashning yangi shakllarini ishlab chiqish va ularning muzeyda bo'lish jarayonini tashkil etish zarurligini taqozo etadi.

Kelajakda muzey ta'lim muassasasi va madaniy-ko'ngilochar tashkilot sifatida bir vaqtning o'zida jamiyatning intellektual, madaniy va maishiy ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan zamonaviy xizmatlarning keng tarmog'iga ega murakkab organizmga aylanadi. Binobarin, muzey madaniyat sohasidagi ijtimoiy boshqaruv shakllaridan biri sifatida ishlaydi. Boshqacha aytganda, XXI asrda muzeylarning missiyasi sezilarli darajada o'zgarib bormoqda. Uning mazmuni tobora ko'proq jamoat ehtiyojlari bilan bog'liqlikda shakllanmoqda.

Agar biz turli xil muzeylarga berilgan ta'riflarning umumiy formulasini oladigan bo'lsak, u shunday bo'ladi: Missiya – bu muzey ijtimoiy vazifalarining yig'indisi bo'lib, uning mavjudligi borasidagi ijtimoiy maqsadi va tashrif buyuruvchiga nimalarni ajratishga yordam berishi, boshqa ta'lim, madaniy, ma'rifiy va dam olish muassasalaridan.

Muzey missiyasining yuqoridagi talqinidan kelib chiqqan holda, bizning fikrimizcha, tarixiy muzeyning funksiyalari doirasi quyidagilardan iborat bo'lishi kerak: madaniy-tarixiy boyliklar va ma'naviy merosni saqlash; O'zbekiston jamiyati hayotidagi siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy jarayonlarni ilmiy konsepsiyaga muvofiq hujjatlashtirish; jamiyat tarbiyasi; jamiyat a'zolarini tarbiyalash va o'qitish; jamiyatning ijtimoiy moslashuvi; jamiyatda

munosabatlarning demokratik va insonparvarlik tamoyillarini shakllantirish; tarixiy o'z-o'zini anglashni shakllantirish; madaniy hordiq chiqarishni ta'minlash.

Zamonaviy muzeyning vazifasi, bizningcha, ijtimoiy buyurtmalarni bajarish orqali ham amalga oshiriladi: muloqot joyi bo'lib xizmat qilish; jamiyatni qiziqtirish; sayyohlik va ekskursiya kompaniyalariga xizmat ko'rsatish; ziyolilarning bir qismini ish bilan ta'minlash; intellektual xizmatlar sohasida moliyaviy daromad ko'rish.

Muzey vazifalarining yangilangan mazmuni doirasidagi vazifalar qatorida quyidagilar bo'lishi mumkin: siyosiy tafakkurni rivojlantirish; siyosiy madaniyatni yuksaltirish; jamoatchilik tajribasini takomillashtirish; jamiyatda madaniy va siyosiy plyuralizmning o'rnatilishiga ko'maklashish. Va nihoyat, tarix muzeyi oldiga jamiyatni ma'lum miqdorda siyosiy bilimlar, qadriyat yo'l-yo'riqlari va munosabatlari bilan ta'minlashdek dolzarb vazifani qo'yishi mumkin. Ijtimoiy funktsiyalarning yangilangan mazmuni nafaqat muzey missiyasi, uning maqsad va vazifalarini yangi shakllantirishdir. Ularni amalga oshirish ortida muzey boshqaruvining yangi va eski shakllarini yaratish va qayta qurish, funktsional aloqalarning yangi tizimini, tarkibiy o'zgarishlarni o'rnatish, muzey va tashrif buyuruvchi o'rtasidagi munosabatlarning yangi tizimini qurish muammolari turibdi. Natijada muzey ishi nazariyasi va amaliyoti zamonaviy dunyoda muzeyning o'rni va rolini tushunish bilan bog'liq ko'plab savollarga javob berdi.

Mutaxassislar uning ijtimoiy tuzilma sifatidagi o'ziga xosligini ochib berar ekan, ommaviy axborot vositalari va axborotning misli ko'rilmagan ko'lamiga qaramay, muzeyning jamiyatdagi ta'siri kuchayishini bashorat qilmoqdalar. Biz asosiy narsani ta'kidlashimiz mumkin: muzey 21-asrga ishonch bilan kirib keldi, muzey ishqibozlarining bir necha avlodlarining ish tajribasi bilan boyidi. Oldinda yangi izlanishlar, yangi kashfiyotlar turibdi, ularsiz muzeyning ilmiy va madaniy salohiyatini o'zgarayotgan dunyoda ro'yobga chiqarishning iloji yo'q.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. D.Kuryazova "O'zbekistonda muzey ishi tarixi": o'quv uslubiy qo'llanma: San'at, 2010.-154b
2. Музей в современном мире // Труды ГИМ. – Вып. 104. – М., 1999. – С. 16.
3. На пути к музею XXI века: сборник научных трудов НИИ культуры. – М., 1989. – С. 187-189.
4. Н.Содикова. Музейное дело в Узбекистане. Тошкент. Ўзбекистон. «Фан» нашриёти. – 1975.
5. Основы музееведения. – М., 2009. – С. 24.
6. Пищулин Ю. П., Равикович Д. А. Социальные функции современного музея // Терминологические проблемы музееведения. – М., 1986. – С. 183.